

Streszczenie rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Berkiety „Brakujące spoivo. Rola Moskiewskiego Koła Lingwistycznego w budowaniu nowoczesnej teorii literatury” napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Danuty Ulickiej

Zasadniczym przedmiotem rozprawy są dzieje Moskiewskiego Koła Lingwistycznego (dalej: MKL), którego członkowie od 1915 roku stawiali fundamenty pod budowę nowoczesnego, zorientowanego językoznawczo literaturoznawstwa teoretycznego. Celem pracy nie jest jednak wyłącznie analiza koncepcji poszczególnych uczonych związanych z Kołem, lecz także prześledzenie procesu konstytuowania się teorii literatury jako autonomicznej dyscypliny literaturoznawczej, mającej określony przedmiot badań, dysponującej odpowiednimi narzędziami oraz terminologią. Równie ważne zadanie, które postawiła sobie autorka rozprawy, to wskazanie, w jaki sposób niektóre koncepcje wypracowane przez członków MKL migrowały zarówno w przestrzeni geograficznej, jak i dyscyplinarnej, dostarczając inspiracji dla najpłodniejszych nurtów w XX-wiecznej humanistyce. W tym kontekście niezbędne było prześledzenie roli badaczy związanych z kołem moskiewskim, którzy na emigracji, w większości przypadków wymuszonej okolicznościami politycznymi, rozwijali problemy dyskutowane na zebraniach MKL w innych już „kolektywach myślowych”, by przywołać terminologię Ludwika Flecka.

Najbardziej reprezentatywny dla tych przemieszczeń, przestrzennych i dyscyplinarnych, jest przypadek Romana Jakobsona oraz Praskiego Koła Lingwistycznego, które nawiązywało do MKL nazwą, strukturą, obszarami badawczymi, a także współdzieliło część członków (poza autorem *Najnowszej poezji rosyjskiej* w jego skład weszli również inni emigranci z Rosji, związani z MKL – Piotr Bogatyriow, Siergiej Karcewski, Nikołaj Trubiecki). Nie można jednak pominąć kolektywów myślowych, które czerpały z dziedzictwa MKL niebezpośrednio, m.in. kół lingwistycznych Kopenhaskiego i Nowojorskiego, tartusko-moskiewskiej szkoły semiotyki czy grupy tak zwanych manipulistów w Izraelu, dokąd w latach 60. i 70. wyemigrowało ze Związku Radzieckiego wielu badaczy. W tych przypadkach transfer kulturowy i naukowy był odroczony w czasie i w przestrzeni, zawsze jednak uwarunkowany, „spleciony” z prywatnymi biografiami poszczególnych uczonych, których wybory życiowe wpływały w takim samym stopniu na rozwój wymienionych nurtów, jak wypracowywane przez nich koncepcje. Wyśledzenie i wysupłanie tych zależności również weszło w zakres zawartych w rozprawie rozważań.

Obrona metodologia nawiązuje do antropologii literaturoznawstwa i kulturowej teorii literatury (właściwie kulturowej historii nauki o literaturze). Takie sprofilowanie badań służy

odsunięciu tradycyjnych ujęć historycznych, w których zbiór faktów służących wydobyciu historii idei przyćmiewa równie istotny kontekst ich powstawania i interpretowania. Z tego powodu rozprawa szczególnie eksponuje szeroko ujęte relacje i komplikacje przede wszystkim na poziomie indywidualnych życiorysów. Ich prześledzenie umożliwia zarysowanie tła kulturowego, które towarzyszyło formowaniu się tzw. rosyjskiej szkoły formalnej (utożsamianej przede wszystkim z działalnością petersburskiego OPOJAZ-u) również w jej mniej rozpoznanym, moskiewskim wariantcie.

Rekonstrukcja inicjalnego etapu kształtowania się profesjonalnego literaturoznawstwa teoretycznego uwzględnia badanie dokumentów źródłowych – nie tylko archiwalnych, ale też wspomnień, utworów literackich, publicystyki, rozpraw naukowych – jako wypowiedzi kulturowych, które powstały w określonej sytuacji biograficznej, społecznej i politycznej. Odtworzenie okoliczności i motywacji ich powstania (a także interpretowania) eksponuje tezę, że w humanistyce nowe koncepcje to często zapomniane lub nieco zmodyfikowane dawne pomysły. Przypadek MKL dowodzi, że intuicje naukowe studentów i młodych uczonych z Moskwy wyrażane już w drugiej dekadzie minionego stulecia na wiele dziesięcioleci wyprzedzały wiele nurtów XX-wiecznej humanistyki (m.in. poetykę strukturalną, statystyczne badania nad wierszem, studia miejskie czy socjolingwistykę, by zasygnalizować tylko część obszarów, którymi zajmowali się moskwianie). Z tego powodu podjęcie dyskusji nad dziedzictwem intelektualnym koła moskiewskiego umożliwiło reinterpretację historii początków nowoczesnego literaturoznawstwa teoretycznego – konieczną w świetle dostępnych, choć wciąż słabo rozpoznanych świadectw.

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów i aneksu, który zawiera komentowany przekład czterech protokołów z zebrań MKL, pochodzących z archiwum Koła, odkrytego przez przypadek w 1975 roku przez Mariettę Czudakową. Zdeponowane w nim dokumenty stanowią nie tylko materiał ilustracyjny dla omówionych zagadnień, lecz także odsłaniają tryb pracy moskiewskich badaczy. Analiza protokołów MKL pokazuje spór naukowy *in statu nascendi*, prezentuje używaną wówczas terminologię (często odmienną od współczesnej), wskazuje aktualne problemy badania literatury i języka, a także sposoby ich rozwiązywania. Stanowi punkt wyjścia dla zawartych w rozprawie rozważań i – zwrótnie – ich materiałowe zwieńczenie.

A. Bawiecki